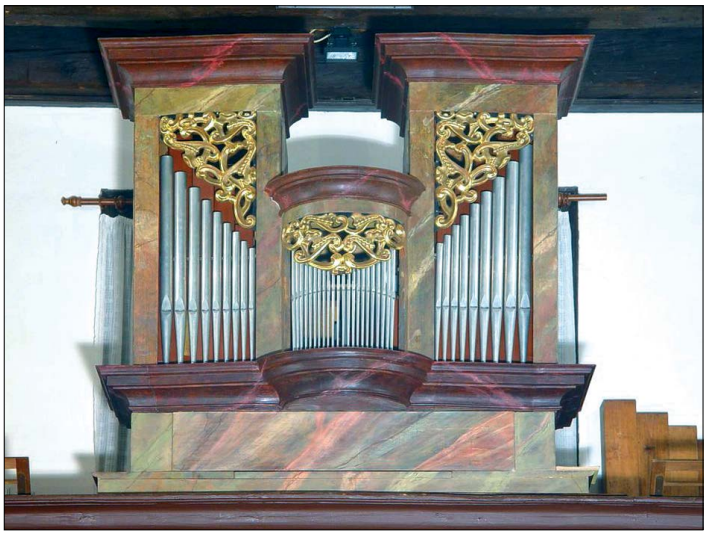

Hrací stůl varhan v kostele sv. Antonína Poustevníka

Varhany v kostele sv. Jana Křtitele

Varhany v naší diecézi (3)

Kostel sv. Antonína Poustevníka na Novém Hradci Králové a kostel sv. Jana Křtitele Na Zámečku

Nejen hudební nástroj, zvaný královský, varhany na kůrech našich kostelů jsou především ohromné kulturní dědictví. V prvních kapitolách našeho cyklu vám přibližujeme ty, které z Hradce Králové dělají město varhan. Naším průvodcem je varhaník, organolog a hudební pedagog **Václav Uhlíř**, autor výpravné publikace *Varhany královéhradecké diecéze*. Tentokrát se s ním vydáme na Nový Hradec Králové, do kostela sv. Antonína Poustevníka na Jánském vršku a do roubeného kostela sv. Jana Křtitele na jižním okraji města.

Kostel sv. Antonína Poustevníka je barokní kostel na Svatováclavském náměstí. Jeho vznik souvisí s válečnými aktivitami Marie Terezie. Roku 1766 padlo rozhodnutí přestavět Hradec Králové na pevnost a záhy začalo boření rozsáhlých předměstí. Obyvatelé Slezského Předměstí byli vystěhováni na Nový Hradec, kde jim byl na náklady eráru postaven kostel stejného zasvěcení, jako měl ten, o který přišli. Základní rozvržení nového předměstí provedli vojenští stavitelé. Vytvořili sídlištní schéma ve tvaru velkého čtverce, jehož osou se stala silnice k Vysokému Mýtu. V místě, kde silnice vybíhala na kopec sv. Jana, byl hradeckým městským stavitelem Františkem Kermerem postaven nový kostel sv. Antonína Poustevníka. Kermer projevil schopnost citlivě zasadit novostavbu kostela do urbanisticky nejúčelnějšího místa, které uzavírá prospekt silniční aleje. Se stavbou bylo započato v říjnu 1769 a dokončen byl 1774. Při stavbě byl využit materiál ze zbořeného kostela. Dnešní podoba barokního kostela byla výrazně ovlivněna při jeho poslední generální rekonstrukci, která probíhala v letech 1990–1991. Je chráněn jako kulturní památka České republiky.

„V kostele se nacházejí dvoumanuálové varhany s mechanickou trakturou a zásuvkovou vzdušnicí z roku 2001 od firmy Kánský-Brachtl, které jsou vestavěny do původní novobarokní skříně z roku 1912 od Antonína Mölzera“, vysvětluje profesor Václav Uhlíř dříve, než se vydáme nahoru na kůr. *„Při pohledu na nástroj z lodi kostela vidíme prospekt (průčelí varhan) od Antonína Mölzera z Kutné Hory z roku 1912. Takových pěkných novobarokních skříní se zachovalo poměrně málo. Je to vzácný doklad toho, že i v době tovární výroby dokázali varhanáři zhotovit výtvarně pozoruhodné varhanní skříně. Horší už to bylo se systémy ovládání. Mölzer zde použil pneumatický výpustkový systém, který byl značně poruchový, a kolem roku 1970 se už na něj nedalo hrát. Nástroj byl odstaven a k doprovodu liturgie se několik roků používalo harmonium.“*

Po roce 1980 se na zdejší faru přistěhoval Karel Synek. Byl nejen zručným varhanářem, ale i varhaníkem, jehož improvizačnímu umění s nadšením naslouchali laici i profesionálové. I když neuměl hrát z not, jeho geniální hudební nadání mu umožňovalo improvizovat v kterémkoli hudebním slohu a imitovat různé osobnosti varhanní literatury. Měl mimořádně vyvinutý sluch a cit pro krásu tónu

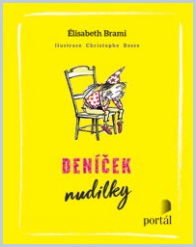
Knižní tipy

Nakladatelství Portál

Portál, s. r. o., Klapkova 2, 182 00
Praha 8, t. 283 028 111, www.portal.cz
FB: nakladatelstvi.portal

Élisabeth Brami

Deníček nudilky

Emma se nudí, ať je kdekoli. Jedno jí to ale není, tak si klade nejrůznější otázky. Aby tomu, proč se nudí, porozuměla, zapisuje si postřehy do tajného deníku: o nekonečných dnech ve škole, o fádních snídaních, o protivných nedělích… A kousek po kousku se nuda vytrácí… Pro děti od 9–11 let. *Váz., 56 s., 199 Kč*

Matthew McKay, Jeffre C. Woods, Jeffrey Brantley

Emoce pod kontrolou

Praktická cvičení, která pomohou čtenáři osvojit si dovednost všímavosti, účinně se orientovat v mezilidských vztazích, regulovat své emoce a tolerovat stres. Autoři staví na základech dialekticko-behaviorální terapie (DBT), jejíž účinnost byla prokázána při léčbě poruch charakterizovaných neschopností zvládat své emoce. Kniha je určena profesionálům, kteří ji využijí v terapii, i laikům, kteří ocení rady pro lepší zvládání svých emocí. *Brož., 264 s., 399 Kč*

a u každého nástroje se snažil vystihnout jeho zvukové přednosti. Měl takovou vizi, že zde postaví velký tříman uálový nástroj, ale z tohoto projektu zůstalo jenom torzo, jeden manuál, na který se zde hrálo dlouhá léta. Když v roce 1994 Karel Synek tragicky zemřel, vyvstala otázka, co dál. Zcela zásadní událostí, která vyřešila otázku varhan, bylo navázání kontaktu se státním podnikem Lesy České republiky, který poblíž kostela na Novém Hradci Králové sídlí. Díky neúnavné aktivitě děkana Františka Hladkého a vstřícnosti tehdejšího generálního ředitele státního podniku Lesy ČR Ing. Jiřího Olivy získala farnost na pořízení varhan v roce 2000 úctyhodnou částku dva miliony korun. Bez váhání bylo osloveno osm varhanářů a nakonec byla vybrána varhanářská firma Kánský-Brachtl z Krnova. Bylo to docela odvážné, protože začínající firma tehdy dvoumanuálový mechanický nástroj ještě nikde nepostavila. Ostatně, když se ohlédneme do minulosti, zjistíme, že za celé 20. století byly v naší diecézi postaveny pouze tři (!) dvoumanuálové nástroje s klasickou zásuvkovou vzdušnicí. Stavba varhan na Novém Hradci Králové byla tedy v tomto kontextu významná nejen pro další vývoj firmy, ale i pro celkový trend, který ve varhanářství po roce 2000 nastal. S odstupem dvaceti let mohu konstatovat, že se firmě Kánský-Brachtl podařilo postavit skutečně mistrovský nástroj.

Varhanářství v Čechách má staletou tradici, která však byla po roce 1948 přerušena. Podařilo se po roce 1990 na tuto tradici navázat?

Po roce 1990 se začal varhanářský obor budovat prakticky znovu a buduje se dodnes. Ne vždy se ale v tomto hektickém období podařilo odhadnout, který varhanář bude schopný a který méně. Některé nové firmy, jako například Kánský-Brachtl, se dokázaly poměrně brzy etablovat, jiné zkrachovaly. A jen pro zajímavost – naše největší firma Rieger-Kloss, založená v roce 1873, je od roku 2018 v insolvenci. V loňském roce přestala fungovat i firma Organa s.r.o., která se téměř 70 let snažila navázat na bohatou tradici varhanářství v Kutné Hoře. V současné době jsou v Čechách evidovány desítky varhanářských firem, ale kvalita jejich práce je stále dost rozdílná. Bohužel při výběru mnohdy ještě rozhoduje cenová nabídka.

Co je těžší? Postavit nástroj úplně nový nebo navázat na práci předchozích varhanářů?

V každém případě je snazší postavit nástroj nový. S opravami starých nástrojů je to většinou daleko složitější. Navíc podle stávajícího výkladu památkové inspekce je už drtivá většina varhan památkově chráněná a představy úředníků NPÚ se mnohdy neshodují s představami varhaníků a dalších zainteresovaných osob. To rozhodně nevytváří pro varhanáře ideální tvůrčí prostředí. Stavitel nových varhan není limitován rozhodováním, zda má problematickou součást starých varhan ještě restaurovat nebo zhotovit nově, zda má respektovat památkovou ochranu a zachovat nástroj i s chybami předchozího varhanáře (případně těch, kteří nástroj v minulosti přestavěli), nebo je naopak v zájmu zlepšení funkčnosti rekonstruovat. Restaurování varhan je proto většinou složitější a nákladnější. Varhanáře na Novém Hradci Králové naštěstí omezovala jen starší varhanní skříň, její půdorys, do kterého se musel nový nástroj vejít.

Každé varhany jsou originál?

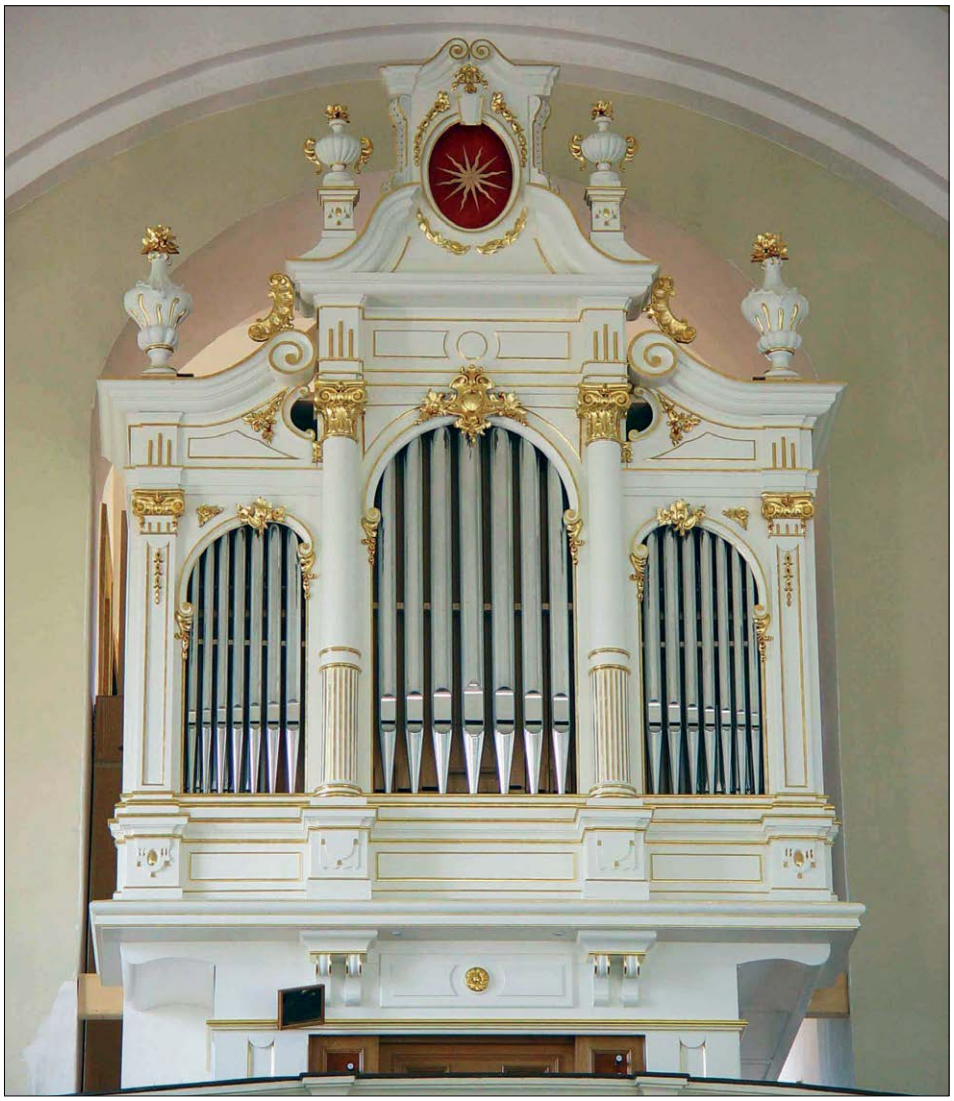

Hrací stůl varhan v kostele sv. Jana Křtitele

Prakticky každé varhany jsou originálem. U historických nástrojů jsem dva stejné nástroje ještě nezaznamenal. Výjimečně najdeme stejnou dispozici u továrních výrobků. Ale takové nástroje mají většinou odlišnou varhanní skříň, trakturu, povrchovou úpravu a hlavně zvukovou podobu. Akustika kostela totiž změní i stejně disponovaný nástroj radikálním způsobem. Když si prolistujete publikaci Varhany královéhradecké diecéze, kde je přes 700 varhan, sotva najdete dva stejné nástroje.

„Vraťme se ale do kostela sv. Antonína Poustevníka na Nový Hradec Králové. Historii nástroje už známe, ale co všechno umí?

Nástroj vychází bezesporu z barokních varhanářských tradic. Dokládají to nejen zásuvkové vzdušnice a mechanická traktura, ale také například vestavěný hrací stůl, vyřezávané bočnice, soustružená manubria, inverzní potahy kláves a podobně. Rozhodně se však nejedná o nějakou repliku, jak se v dnešní době stalo módou. Nástroj není stylově vyhraněný a v rejstříkové dispozici je v podstatě univerzální. Má plně vystavěné rozsahy manuálů, žaluzii, normální rovnoměrnou temperaturu, paralelní pedálnici, moderní spojky i vypínač motoru, umístěný na hracím stole. Vzhledem k počtu rejstříků (23) je nástroj vhodný k interpretaci skladeb z období baroka a klasicismu, ale díky pestrosti dispozice a žaluzii na něm dobře vyzní i menší skladby romantické a moderní. Zajímavé je, že celý II. manuál je sestaven převážně z flétnových rejstříkových řad, doplněných jazykovým rejstříkem Hoboj 8‘. Další zajímavostí je pomocné zařízení Cymberstern – cimbálová hvězdice, což je sada malých zvonků, naladěných do určitého akordu a navěšených na oběžném kole. Pomocí proudění vzduchu se tato hříčka uvádí do pohybu a je propojena s pozlacenou otáčecí hvězdicí v horní části prospektu. Takže vzniká nejen zvukový, ale i vizuální efekt. Nástroj se nepyšní zbytečným hlukem, ale jeho pléno příjemně zaplňuje prostor kostela. Vyniká vyváženou a precizní intonací jednotlivých rejstříků a bezchybným chodem tónové i rejstříkové traktury. Hra na tento nástroj působí potěšení nejen posluchačům, ale i samotnému varhaníkovi.

Pohled na varhany v kostele sv. Antonína Poustevníka

•

Roubený kostel sv. Jana Křtitele na kopci sv. Jana v lokalitě zvané Na Zámečku byl dostavěn v roce 1530. Po bitvě na Bílé hoře chátral a pustnul. Záchranou pro něj bylo převzetí jezuity, kteří ho v letech 1675–1692 obnovili. Poslední předlistopadová oprava kostela se uskutečnila v letech 1979–1980. Před ní byl ve zcela havarijním stavu a rekonstrukce ho zachránila před zánikem. Další velká oprava následovala po roce 1995, kdy bylo v kostele zjištěno masivní rozšíření červotoče a dřevokazných hub. Byly vyměněny zasažené trámy v roubení stěn a všechny dřevěné části, včetně nových prvků, byly chemicky ošetřeny proti dřevokaznému hmyzu a houbám. Zároveň byla vyztužená konstrukce střechy a vyměněné trámy. Dřevěné roubení bylo opatřené rákosem a omítnuté vápennou maltou. Byla také zavedena nová elektrická přípojka a zrekonstruována elektroinstalace v kostele, došlo i na vybudování kanalizace k odvádění dešťové vody ze střechy. Varhany byly rozebrány, jejich skříň zrestaurována a nástroj osazen na vyměněnou podlahu. Zrekonstruované a novým fládrováním opatřené byly kostelní lavice. Šindelová krytina dostala nový nátěr, vyspravená byla dlažba v kostele. Kolaudační řízení v listopadu 2000 skončilo konstatováním, že práce jsou provedeny pečlivě a ve vzorné kvalitě.

„Podle zápisu ve farní kronice byl nástroj pořízen v roce 1858 a postavil jej Josef

Knižní tipy

Nakladatelství Paulínky

Jungmannovo nám. 18, 110 00 Praha 1
t. 224 818 757, objednavky@paulinky.cz
www.paulinky.cz

Michal Zamkovský

Sedm kroků k dobré zpovědi

Knížka je jakousi „duchovní mapou“, která nám ukazuje, jak se vrátit zpět k milosrdnému Otci. Svěžím, a přitom hlubokým způsobem vysvětluje základní atributy dobré zpovědi: jak si uvědomit svou hříšnost a velikost Boží lásky, jaký je pravý význam zpovědi, co obnáší dobrá příprava nebo jak dosáhnout dokonalé lítosti. Dále nabízí návod na prožití zpovědi jako setkání s milujícím Otcem, popisuje, o čem má být kající skutek a jak vykročit do života po dobré zpovědi. *Brož., 72 s., 125 Kč*

Angelo Scarano

Jak přečíst Bibli za jeden rok

Přečíst celou Bibli je skvělý záměr, ale nikoli snadný. Proto nabízíme drobnou pomůcku – promyšlený „plán četby“ na jeden rok: s jeho pomocí snáze vytrváme a získáme tak plastičtější a ucelenější pohled na biblické poselství. *Brož., 24 s., 35 Kč*

Andrejs z Neznášova za 250 zlatých,“ vrací nás do minulosti profesor Václav Uhlíř. *„Uvnitř varhan je ale nápis, kde se uvádí, že nástroj byl postaven již v roce 1844. V minulosti byl mnohokrát přestavován a v roce 1911 dokonce poničen zloději. To je poměrně zajímavý jev, protože varhany se tak často nekradou. Zloději totiž většinou nevědí, jak nástroj nebo ukradené součásti zpeněžit. Větší oprava varhan zde proběhla v roce 1985, kdy P. Karel Bříza mimo jiné elektrifikoval vzduchovou soustavu. Do té doby se zde čerpal vzduch pomocí řemenů, umístěných na boku varhan. Pamatuji si ještě, jak při mši tahala řemeny jedna stará paní, která velmi špatně slyšela. Když varhaník potřeboval hrát, musel na ni dost křičet, což působilo dost komicky. Varhaník zakřičel: „Vzduch!“. Ona se podívala … „cože?“… „vzduch!“… „aha“, a pak teprve začala tahat, takže celý kostel slyšel, že probíhá příprava na hru.“*

Takže někde se šlapou měchy a tady se tahaly řemeny?

Dříve se většinou šlapalo nohou, protože noha má přece jenom větší sílu. Ale u menších nástrojů, zejména u pozitivů, se buď zvedaly měchy v horní části nástroje, nebo se tahaly řemeny z boku. Dosud poslední větší úprava zdejších varhan proběhla v roce 1992, kdy místní varhanář Karel Synek přistavěl k manuálu i pedál. Je to vlastně takový samostatný stroj za zády varhaníka, který nemá ani opláštění. Pedál má vystavěnou pouze velkou oktávu, která v malé oktávě repetuje. Nástroji to ale dodá fundament a větší zvukovou šíři. V roce 2000 byl nástroj v rámci opravy celého kostela opatřen novým fládrem a barevně krásně ladí s dřevěným interiérem kostela.

Jak jsme hovořili o tom ladění, umíme si asi představit, jak se ladí klavír. Ale jak se ladí varhany? Je to složité?

Je to podobné jako u klavíru, kde se ladí každá struna, u varhan se musí doladit každá píšťala. Problém je v tom, že těch píšťal je několikanásobně víc než strun u klavíru. Například u nových varhan v hradecké Filharmonii je téměř 3500 píšťal a naladění trvalo několik měsíců. U zdejších varhánek by se jednalo o pár dní. K doladění je totiž ještě zapotřebí každou píšťalu správně naintonovat, což znamená nastavit řadu parametrů, jako například dynamiku, barvu, správné nasazení tónu, odstranění pazvuků a podobně.

Ladí si je varhaníci sami, nebo jsou ladiči varhan?

Šikovný varhaník jistě dokáže nouzově doladit jednotlivé rozladěné píšťaly. Ale naladění celého nástroje je lepší svěřit varhanářům, kteří na to mají potřebné nářadí a hlavně zkušenosti. Každá píšťalová řada má totiž specifický způsob ladění. U krytých píšťal jsou okožené zátky, se kterými se pohybuje, u otevřených dřevěných píšťal se přivírají ladící ploténky. Kovové píšťaly mají zase takové štůčky, které se rolují jako staré konzervy s rybičkami. Malé diskantové píšťalky se řežou na míru a pak upravují ladícím rohem, což je nářadí, kdy na jednom konci je kužel a na druhém trychtýř. Tím se ústí píšťaly buď rozevře, nebo naopak přivře. A jazykové píšťaly se ladí poťukáváním na ladící tyčinku.

Co umí nástroj v kostele sv. Jana Křtitele?

Zvukový základ tvoří dvojice dřevěných krytů 8‘ + 4‘. Pak je tady smykavý rejstřík Salicionál 4‘, ale ten není původní. A pak už jsou tu jen plénotvorné rejstříky jako Principál 2‘, malá Kvinta 1 1/3‘ a Oktáva 1‘. Celkem tedy šest rejstříků v manuálu a pedálový rejstřík se spojkou. Kostel má velmi zvláštní akustiku, protože je prakticky celý postavený ze dřeva. Proto je i dozvuk poměrně krátký a vše je slyšet velmi konkrétně, včetně tzv. pracovního hluku, který při hře vzniká. Již při vstupu do kostela dýchne na člověka jakási nepopsatelná atmosféra, která jej vybízí k vybočení z účelové každodennosti. Hra na tyto roztomilé varhánky na mne působí vždy uklidňujícím dojmem.

Příště se s ním za varhanami vydáme do bývalého seminárního kostela sv. Jana Nepomuckého, dnešní Městské hudební síně, a do kostela sv. Anny v Kuklenách.

Eva Zálešáková